

Таким чином, виокремлюються такі види контролю як способу забезпечення законності органів Національної поліції на деокупованих територіях, як внутрішній, зовнішній, превентивний, оперативний, гласний, негласний, фактичний, документальний та антикорупційний. Найбільш уживаним способом постає міжнародний моніторинг та отримання освіти та підвищення професійного рівня на робочому місці. Зазначені способи забезпечують контроль діяльності органів Національної поліції на деокупованих територіях, сприяють забезпеченню законності. Разом з тим, участь у бойових діях, розслідуванні воєнних злочинів потребує спеціалізованої підготовки самих поліцейських та подальших наукових розвідок.

Література:

1. Гусаров С. М. Робота органів поліції України на деокупованих територіях / Гусаров Сергій Миколайович // Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. III наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 11 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 25–30.

2. Каленіченко Л. І. Сутність законності в організації та діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2019. С. 89–91.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-359-3-32>

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Лупу Юліана Дмитрівна

аспірантка кафедри публічного права

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Судовий захист прав, свобод та інтересів людини та громадянина, прав та інтересів юридичних осіб, а також інтересів держави у різних видах суспільних правовідносин ґрунтується на принципі верховенства права.

Цей принцип, зокрема, закріплений у ч. 1 ст. 129 Конституції України, відповідно до якої суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права [1].

У свою чергу, частинами 1 та 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус судів» передбачено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Верховний Суд здійснює узагальнення судової практики; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; забезпечує апеляційні та місцеві суди методичною інформацією з питань правозастосування [2].

У цьому контексті необхідно звернути увагу на п. п. 8 та 9 Висновку Консультативної Рада європейських судів (КРЕС) № 20 (2017) від 10 листопада 2017 р. «Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону», в яких зазначається, що право на справедливий суд, що визначене статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, також пов'язане з вимогами щодо єдності застосування права, однак за певних обставин суперечливі рішення національних судів, особливо судів найвищих інстанцій, можуть становити порушення вимоги щодо справедливого суду та зазначеної норми Конвенції [3].

Таким чином, необхідно констатувати, що складовим елементом принципу верховенства права є єдність та відносна сталість судової практики, яка також сприяє реалізації принципу юридичної визначеності. Останній відіграє важливу роль у гарантуванні права на ефективний судовий захист прав та інтересів особи, закріплений у ст. 6 Європейської конвенції з прав людини.

Досягнення єдності судової практики в Україні забезпечується, головним чином, завдяки однаковому тлумаченню норм права під час розгляду та вирішення судових спорів судами різних юрисдикцій. Крім того, обов'язок щодо однакового тлумачення норм права у правозастосовній практиці покладається й на інші державні органи.

Зокрема, для цього частинами 5 та 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів» закріплено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а також висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [2].

Отже, основним інструментом забезпечення єдності судової практики в Україні є правовий висновок Верховного Суду, обов'язковість врахування якого закріплена у законодавстві України, причому як у відношенні до

судів усіх інстанцій та юрисдикцій, так і у відношенні суб'єктів владних повноважень.

Разом з тим, незважаючи на постійно зростаючу роль правових висновків Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики, правова природа відповідних висновків залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній правовій науці, що зумовлює актуальність цієї теми.

Відповідно до ч. 4 ст. 236 Господарського процесуального кодексу України [4], ч. 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України [5], ч. 4 ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України [6] при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Подібні норми містяться у ч. 6 ст. 368 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якої обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду [7].

Обов'язковість врахування правових висновків, що містяться у постановках Верховного Суду, свідчить про те, що такі висновки набувають окремих рис судового прецеденту, незважаючи на те, що для країн, що належать до континентальної правової традиції, таке джерело права не є притаманним.

Подібна думка все частіше висловлюється вітчизняними науковцями. Наприклад, В. Львов вважає, що рішення Верховного Суду, які містять тлумачення-висновки щодо застосування норм права, є джерелом права, обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права та застосовується судами [8, с. 67].

У даному контексті також важливо згадати Висновок КРЕС № 11 (2008) «Про якість судових рішень». У п. 45 цього Висновку зазначається, що у країнах загального права рішення судів вищих інстанцій, що розв'язують правовий спір, набувають характеру обов'язкового до застосування прецеденту щодо ідентичних спорів у майбутньому [9].

Отже, судовий прецедент у нових умовах державотворення більше не виступає джерелом права виключно у державах англо-саксонської правової системи. Така ситуація обумовлена декількома факторами: по-перше, правові системи сучасності більше не відносяться до «чистих», а, у переважній більшості випадків, є сублімацією системи романо-германської та англо-саксонської правової традиції; по-друге, вимога щодо єдності та сталості судової практики, що продиктована необхідністю реалізації принципу правової визначеності, висувається у багатьох сучасних

державних, незалежно від їх приналежності до певного типу правової системи. Важливість юридичної визначеності, як невід'ємної складової принципу ефективного судочинства, закріплена у Європейській конвенції з прав людини, а також у низці інших міжнародних актів, включаючи рекомендації Ради Європи та інших інституцій Європейського Союзу.

Деякі науковці з цього приводу також зауважують, що положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з яким рішення Верховного Суду стали обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить витлумачену Верховним Судом норму права, а також для всіх судів України, хоча і не є судовим прецедентом у його класичному розумінні, але ситуація дуже наближена до прецедентного права – елемента англосаксонської системи, адже в країнах континентального права рішення є обов'язковим лише для сторін у справі [10].

Серед причин запровадження інституту правових висновків Верховного Суду в Україні та його наближення до судового прецеденту називають такі: 1) необхідність вирішення проблеми нестабільності судової практики, що є основною вадою вітчизняного судочинства; 2) запровадження обов'язковості врахування правових висновків Верховного Суду судами усіх інстанцій під час вирішення подібних спорів консолідувало судову практику та надало змогу забезпечувати певний рівень єдності правових позицій суддів різних інстанцій [11].

На важливість правових висновків Верховного Суду у забезпечення єдиного підходу до тлумачення норми права у подібних правовідносинах свідчать також положення ч. 2 ст. 65 Закону України «Про державну службу», відповідно до якої дисциплінарним проступком державного службовця є, зокрема, прийняття державним службовцем рішення, що суперечить закону або висновкам щодо застосування відповідної норми права, викладеним у постановках Верховного Суду, щодо якого судом винесено окрему ухвалу [12].

Тобто обов'язковість правових висновків Верховного Суду, викладених у його постановках, виходить за межі судової влади та поширюється й на інших суб'єктів владних повноважень під час здійснення ними функцій публічного адміністрування.

У науковій літературі розмежовують чотири категорії публічного адміністрування, а саме: політична, правова, управлінська та професійна сфери. Виходячи зі змісту кожної з цих сфер публічного адміністрування, можна дійти висновку, що обов'язковість врахування правових висновків Верховного Суду суб'єктами владних повноважень стосується, головним чином, правової сфери – діяльність, спрямована на забезпечення реалізації законодавчих актів, розроблення і коригування незаконодавчих

нормативно-правових актів, участь у створенні законопроектів та проєктів нормативно-правових актів вищого рівня [13, с. 9–10].

Згідно зі ст. 4 та ч. 4 ст. 6 Закону України «Про адміністративну процедуру», який набуде чинності у грудні 2023 р., принципами адміністративної процедури є, зокрема, принцип законності, який, поряд з іншим, тлумачиться як обов'язковість висновків про застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду, для всіх адміністративних органів, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [14].

Суттєва роль правових висновків Верховного Суду у реалізації принципу законності потребує існування дієвого механізму забезпечення обов'язковості врахування таких висновків у правозастосовній діяльності суб'єктів владних повноважень та судів.

Одним із засобів забезпечення такої обов'язковості є касаційне оскарження рішень судів першої та апеляційної інстанцій у разі, якщо суди ухвалили рішення без урахування правового висновку Верховного Суду, викладеного у його постанові, в подібних правовідносинах.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 287 Господарського процесуального кодексу України [4], ч. 4 ст. 328 Кодексу адміністративного судочинства України [5], ч. 2 ст. 389 Цивільного процесуального кодексу України [6] підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частині першій цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду;

2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах.

Крім того, необхідно зазначити, що ч. 10 ст. 246 Господарського процесуального кодексу України, ч. 8 ст. 249 Кодексу адміністративного судочинства України та ч. 10 ст. 262 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення.

Також слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Пленум Верховного Суду з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані; за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ [2].

Отже, правовий висновок Верховного Суду щодо способу застосування норми права, викладений у його постановках, є основним інструментом забезпечення єдності судової практики, що є важливою складовою принципу юридичної визначеності та верховенства права. Вимога щодо дотримання принципу юридичної визначеності закріплена у низці міжнародних актів (зокрема, у Європейській конвенції з прав людини) та у Конституції України.

З цієї позиції правові висновки Верховного Суду, викладені у його постановках, характеризуються деякими ознаками судового прецеденту, зокрема: є обов'язковими для врахування судами усіх інстанцій та юрисдикцій, включаючи сам Верховний Суд, а також суб'єктами владних повноважень під час застосування норми права у подібних правовідносинах; формуються лише внаслідок розгляду конкретної справи, тобто під час здійснення правосуддя.

Процесуальним законодавством України визначено механізм забезпечення обов'язкового врахування правових висновків Верховного Суду судами усіх інстанцій, проте проблема різності судової практики досі залишається актуальною для України, про що свідчить чисельність касаційних скарг, що надходять до Верховного Суду. Крім того, у законодавстві не цілком визначений механізм для забезпечення врахування правових висновків Верховного Суду суб'єктами владних повноважень, зокрема, не передбачено право суду реагувати на факти такого неврахування (наприклад, шляхом постановлення окремої ухвали).

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
3. Висновок Консультативної Рада європейських суддів (КРЕС) № 20 (2017) від 10 листопада 2017 року «Про роль судів у забезпеченні

єдності застосування закону». URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/opinion_20_UA.pdf.

4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

8. Ільков В. Судове рішення як джерело права в адміністративному судочинстві України. *Jurnalul Juridic național: Teorie și Practică*. 2019. № 4. С. 65–67.

9. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL : https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.

10. Чимний Р. Перший заступник Голови ВС Ярослав Романюк: «Лише ухваленням прецедентних рішень забезпечити єдність практики в цілому неможливо». *Закон і бізнес*. 2012. № 35. URL : <https://zib.com.ua/ua/print/11302.html>.

11. Правові позиції Верховного Суду як основа сталості та єдності судової практики. *Українське право*. 2017. URL : https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/pravovi-pozitsii-verkhovnogo-sudu-yak-osnova-stalosti-ta-dnosti-sudovoi-praktiki-/?print=Y.

12. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

13. Адміністративно-правова реформа в Україні; за заг. ред. С. В. Петкова. Київ: КНТ, 2022. 180 с.

14. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.